

Martyna Kusak

WSTĘP

Dostęp do obrońcy jest jednym z fundamentalnych zagadnień w postępowaniu karnym. To, w jaki sposób ustawodawca zaprojektuje sposób korzystania z tego prawa, ma bowiem wpływ nie tylko na sytuację prawną podejrzanego i oskarżonego, ale również na rzetelność postępowania, i to od jego najwcześniejszych etapów¹.

Zagadnienie to stało się również ważnym tematem we współpracy unijnej w sprawach karnych. W 2009 r. UE przyjęła rezolucję dotyczącą harmonogramu działań mających na celu wzmocnienie praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, której środek C odnosi się do zapewnienia na jak najwcześniejszym etapie postępowania pomocy prawnej w celu zapewnienia rzetelności postępowania. Harmonogram ten został następnie włączony do Programu Sztokholmskiego² i materializuje się poprzez wdrażanie minimalnych standardów we wszystkich państwach UE na podstawie art. 82 ust. 2 lit. b) TFUE.

Wśród zagadnień objętych minimalnymi standardami uwzględniono również prawo dostępu do adwokata, do którego odnoszą się dwie dyrektywy: dyrektywa 2013/48 dotycząca prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz dyrektywa 2016/1919 w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania. Odrębne warunki dostępu do adwokata są rów-

¹ A. Sakowicz, *Zakaz dowodowego wykorzystania wyjaśnień podejrzanego występującego bez obrońcy bądź pod nieobecność obrońcy*, EPS 2019, nr 1, s. 53.

² *Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli*, Dz.Urz. UE z dnia 4 maja 2010 r., C 115/1, s. 10.

niez przewidziane w art. 6 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym (środek E harmonogramu). Wdrożenie minimalnych standardów w zakresie prawa dostępu do adwokata wzmocnić ma rzetelność postępowania, stosowanie praw wyrażonych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, a także przyczynić się do zwiększenia wzajemnego zaufania pomiędzy państwami członkowskimi oraz ułatwienia stosowania zasady wzajemnego uznawania. Termin transpozycji dyrektywy 2013/48 minął w dniu 27 listopada 2016 r., dyrektywy 2016/1919 w dniu 25 maja 2019 r., a dyrektywy 2016/600 w dniu 11 czerwca 2019 r.

Pojawienie się standardów europejskich dostępu do obrońcy daje asumpt do krytycznego spojrzenia na krajowe regulacje w tym zakresie. Polski ustawodawca uznał bowiem, że Kodeks postępowania karnego jest w całości zgodny ze standardami dyrektyw 2013/48 oraz 2016/1919, czego wyrazem ma być dodanie do Kodeksu odnośnika nr 1³. Optymizm ustawodawcy stoi jednak w sprzeczności z opiniami wyrażanymi m.in. przez Komisję Kodyfikacyjną⁴, Rzecznika Praw Obywatelskich⁵ i Helsińską Fundację Praw Człowieka⁶ oraz środowiska akademickiego⁷. Niniejsza publikacja jest więc kolejną krytyczną analizą zmierzającą do odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie prawo krajowe realizuje europejskie standardy dostępu do obrońcy oraz wysunięcie propozycji *de lege ferenda* tam, gdzie badania wykazały konieczność reakcji legislacyjnej.

³ Odnośnik dodany ustawą z dnia 10 stycznia 2018 r., Dz.U. z 2018 r., poz. 201.

⁴ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego: *Opinia w sprawie implementacji w prawie polskim dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE*, https://www.google.com/url?sa=t&rc=tj&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=2ahUKEwj8wfmhZXFwiKfYKHUBBDgEQFjACegQICBAC&url=https%3A%2F%2Fbip.ms.gov.pl%2Fpl%2Fdzialalnosc%2Fkomie-kodyfikacyjne%2Fkomisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego%2Fopinie-komisji-kodyfikacyjnej-prawa-karnego%2Fdownload%2C2663%2C0.html&usg=AOvVaw16zJVwD_bb6pmaMUgVp-P_U, [dostęp: 10.12.2018].

⁵ Rzecznik Praw Obywatelskich, Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 czerwca 2017 r., II.5150.9.2014, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie%20do%20Ministra%20Sprawiedliwosci%20w%20sprawie%20prawa%20osoby%20zatrzzymanej%20do%20pomocy%20prawnej.pdf>, [dostęp: 12.12.2018].

⁶ A. Klepczyński, P. Kładoczny, K. Wiśniewska, *O (nie)dostępnym dostępie do adwokata*, Warszawa 2017, http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/01/HFHR_JUSTICIA2017_National-Report_PL.pdf, [dostęp: 10.12.2018].

⁷ M. Wąsek-Wiaderek, *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*, EPS 2019, nr 1, s. 22; S. Steinborn, *Dostęp do obrońcy na wczesnym etapie postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, EPS 2019, nr 1, s. 38-46.

Książka jest efektem badań prowadzonych w latach 2016-2019 w Zakładzie Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji UAM przez grupę studentów zrzeszonych w Kole Nauk Penalnych *lure et Facto*. Każdy członek Zespołu analizował jeden z elementów prawa dostępu do obrońcy, do których należą: czynniki przesądzające o skuteczności tego prawa, poufność porozumiewania się z obrońcą, informacja o prawie dostępu do obrońcy i warunki jego zrzeczenia się, środki naprawcze, prawo do pomocy prawnej z urzędu, dostęp do obrońcy dla osób wymagających szczególnego traktowania, dopuszczalność dowodów zgromadzonych z naruszeniem prawa dostępu do obrońcy oraz dostęp do obrońcy osób objętych europejskim nakazem aresztowania. Kluczem wyboru zagadnień badawczych była treść dyrektyw 2013/48 oraz 2016/1919 i wyrażone w nich standardy. Każde z wymienionych zagadnień ujęte jest w odrębnym rozdziale opartym na podobnej strukturze, zawierającej analizę prawa UE, orzecznictwa strasburskiego (oprócz Rozdziału IX), przedstawienie rozwiązań krajowych i ich konfrontacja ze standardami europejskimi, a także rekomendacje *de lege ferenda*. Wyniki badań podsumowane są zwięźle w ostatnim rozdziale. Przedstawiono w nim zarówno te elementy krajowe dostępu do obrońcy, które spełniają już standardy europejskie, jak i te, które wymagają w tym celu interwencji ustawodawcy. W odniesieniu do tych ostatnich wypracowano również rekomendacje *de lege ferenda*, których uwzględnienie mogłoby okazać się pomocne w dostosowywaniu krajowych standardów do europejskich, oraz dotyczące bezpośredniego stosowania przez obrońców i organy przepisów dyrektyw 2013/48 oraz 2016/1919.

Metody badawcze, za pomocą których analizowano zgodność standardów polskich z europejskimi, to: badanie prawa krajowego oraz prawa UE według standardów przyjętych w dyrektywach 2013/48 oraz 2016/1919; analiza adekwatnego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz literatury polsko i anglojęzycznej dotyczącej obu dyrektyw oraz standardów dostępu do obrońcy. Publikacja została również wzbogacona o wyniki sondażu przeprowadzonego przez Zespół badawczy z adwokatami i aplikantami adwokackimi w formie ankiet internetowych oraz wywiadów. Ich celem była zarówno analiza praktyki, jak i oceny szans wykonania wypracowanych przez Zespół rozwiązań. Wyniki wraz z zadanymi pytaniami przedstawione są w poszczególnych rozdziałach pracy. Z uwagi na prowadzenie niniejszych ankiet i wywiadów głównie w obszarze apelacji poznańskiej, sonda ta ma jednak charakter wyłącznie poglądowy i nie stanowi odrębnej metody badawczej.

Przed przejściem do zasadniczych rozważań konieczna jest klaryfikacja terminologii używanej w książce. Zgodnie z motywem 15 dyrektywy 2013/48, termin „adwokat” odnosi się do każdej osoby, która zgodnie z pra-

wem krajowym posiada stosowne kwalifikacje i uprawnienia – w tym uzyskane w drodze uznania przez uprawniony organ – do udzielania porad prawnych i pomocy prawnej podejrzanym lub oskarżonym. Na gruncie krajowym zachodzi jednak istotna różnica pomiędzy pojęciem „advokat”, który w postępowaniu karnym może występować jako pełnomocnik lub udzielający pomocy prawnej zatrzymanemu, a „obrońca”, który prowadzi obronę podejrzanych i oskarżonych. W celu zachowania przejrzystości i poprawności tekstu w rozdziałach dotyczących prawa unijnego stosowano jednak terminologię używaną w analizowanych dyrektywach, tj. pojęcie „advokat”. Na gruncie analizy krajowej operowano zaś pojęciami „obrońca” oraz „advokat lub radca prawny”, podkreślając odrębność stosunku obrończego od statusu adwokata udzielającego pomocy prawnej np. zatrzymanemu czy osobie podejrzanej. Choć rozróżnienie to nie jest *per se* niezgodne z omawianymi dyrektywami, badania wykazywały zasadność włączenia zatrzymanego oraz osoby podejrzanej w krąg osób, którym przysługuje prawo dostępu do obrońcy. Przyjęcie tych postulatów oznaczałoby ujednoclenie terminologii krajowej i posługiwanie się w świetle niniejszej dyrektywy jedynie terminem „obrońca”. Stąd również pominięcie pojęcia „advokat” w tytule niniejszej monografii.

Projekt, którego efektem jest niniejsza publikacja, realizowany był z dużym wsparciem wielu osób, o którym nie sposób nie wspomnieć. Serdeczne podziękowania kieruję do Pana Profesora Pawła Wilińskiego, Kierownika Zakładu Postępowania Karnego, założyciela i opiekuna Koła Nauk Penalnych *Iure et Facto*. Jestem wdzięczna za konsultacje merytoryczne podczas prac oraz zielone światło zarówno dla tego projektu, jak i wielu innych inicjatyw Koła. Pani Profesor Małgorzacie Wąsek-Wiaderek dziękuję za bardzo wnikliwą i życzliwą recenzję, która umożliwiła nam wydanie niniejszej publikacji. Podziękowania składam także Panu Dziekanowi Wydziału Prawa i Administracji UAM – Profesorowi Romanowi Budzinowskiemu, za pomoc w wydaniu książki. Wyrazy wdzięczności kieruję również do Pana Profesora Tomasza Nieboraka, Prodziekana ds. nauki i współpracy z zagranicą Wydziału Prawa i Administracji UAM, za wsparcie i życzliwość okazane podczas realizacji projektu. Podziękowania składam również adwokatom i aplikantom adwokackim, którzy chętnie dzielili się z nami swoim doświadczeniem i pomogli Zespołowi poznać praktykę stosowania analizowanych instytucji.

Dziękuję i gratuluję również członkom Zespołu badawczego, w momencie wydania tej książki już absolwentom, doktorantom oraz aplikantom. Cieszę się, że po kilku latach naszej wspólnej pracy na zajęciach i w Kole Nauk Penalnych, zostaje ślad w postaci książki. Liczę, że i dla Was będzie to pamiątka ciekawych i pracowitych czasów studenckich.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Klepczyński A., Kładoczny P., Wiśniewska K., *O (nie)dostępnym dostępie do adwokata*, Warszawa 2017
- Sakowicz A., *Zakaz dowodowego wykorzystania wyjaśnień podejrzanego występującego bez obrońcy bądź pod nieobecność obrońcy*, EPS 2019, nr 1
- Steinborn S., *Dostęp do obrońcy na wczesnym etapie postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, EPS 2019, nr 1
- Wąsek-Wiaderek M., *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*, EPS 2019, nr 1

Raporty i inne dokumenty

- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, *Opinia w sprawie implementacji w prawie polskim dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli*, Dz.Urz. UE z 4.05.2010 r., C 115/1
- Rezolucja Rady z dnia 30 listopada 2009 r.
- RPO, Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 czerwca 2017 r., II.5150.9.2014